

VILÁG- TÖRTÉNET

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **BÁRÁNY ATTILA**
NAGY LAJOS HADSEREGE ÉS HADSZERVEZETE
- **SKORKA RENÁTA**
AZ 1356. ÉVI KIRÁLYTALÁLKOZÓ
- **B. HALÁSZ ÉVA**
I. LAJOS KIRÁLY KÜLFÖLDI TARTÓZKODÁSAI
- **CSÁKÓ JUDIT**
A PADOVAI KRÓNIKÁK, NAGY LAJOS
ÉS A GUERRA DEI CONFINI
- **GÁL JUDIT**
CSÁK UGRIN SPALATÓI ÉRSEK, COMES
ÉS A KIRÁLY EMBERE
- **VÁSÁRY ISTVÁN**
PÉTER ARANY HORDA-I CÁREVICS, AZ OROSZ EGYHÁZ
SZENTJE ÉS A CSIRIKOVOK GENEALÓGIÁJA
- **SZEMLE**
VISEGRÁDI RENÁTA ÍRÁSA

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martf Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

13. (45.) évfolyam 2023. 2.

TARTALOM

Háborúk, szerződések és diplomaták. A Magyar Királyság külkapcsolatai Nagy Lajos korában (Csákó Judit)	173
<i>Tanulmányok</i>	
Bárány Attila: Nagy Lajos hadserege és hadszervezete. Hadvezetés, stratégia, fegyvernemek	175
Skorka Renáta: Az 1356. évi királytalálkozó	221
B. Halász Éva: I. Lajos király külföldi tartózkodásai. Az uralkodó 1364. évi itineráriumának tanulságai	231
Csákó Judit: A padovai krónikák, Nagy Lajos és a <i>guerra dei confini</i>	251
Gál Judit: Csák Ugrin spalatói érsek, <i>comes</i> és a király embere	279
Vásáry István: Péter Arany Horda-i cárevics, az orosz egyház szentje és a Csirikovok genealógiája	299
<i>Szemle</i>	
Száműzetés, fogság, szabadulás a középkori és kora újkori Európában (Visegrádi Renáta)	317

Jelen számunkat Csákó Judit szerkesztette

Száműzetés, fogság, szabadulás a középkori és kora újkori Európában¹

A Debreceni Egyetemen működő, Tématerületi Kiválósági Program Lendület Magyarország a középkori Európában elnevezésű kutatócsoport *Memoria Hungariae* sorozatának 13. kötete 2021-ben látott napvilágot *Száműzetés, fogság, szabadulás a középkori és kora újkori Európában* címmel. A tanulmánykötet szerzői – budapesti, debreceni, miskolci, pécsi és szegedi egyetemi oktatók, kutatók – hét európai és öt magyarországi vonatkozású tanulmányban vizsgálják a középkori és kora újkori Európa politikai, hatalmi küzdelmeinek száműzetéssel vagy fogsággal végződő történéseit, továbbá a szabadulás lehetőségeit. Az olvasó, aki kezébe veszi a kötetet, emberi sorsok bemutatását kapja, időrendben a 11–12. századi Kijevi Rusz dinasztikus harcaitól a németalföldi szabadságharcig (1568–1648). A köztes évszázadokban megismerhetjük Oroszlánszívű Richárd angol és I. Ferenc francia király, vagy éppen a Garai család több tagjának többszöri fogságát és szabadulását, V. Károly német-római császár önkéntes visszavonulását és „fogságát”, a templomos és johannita lovagok szaracén fogságba kerülését és sorsuk további alakulását, a velencei háború foglyait, illetve az V. László király gyámságáért folytatott hatalmi, politikai küzdelmeket. A kötet szerkesztői Bárány Attila, a kutatócsoport vezetője és Pósn László voltak. A szerkesztők munkáját Virágh Ágnes és Novák Ádám segítette.

Az első tanulmányban a Kijevi Rusz 11–12. századi dinasztikus küzdelmeiről kapunk átfogó és adatgazdag képet a téma első számú magyarországi kutatója, Font Márta tollából. Írásának fókuszában két, a Rurik-dinasztia leszakadó ágából származó személynek, a polocki Vszeszlavnak és Ivan Berladnyiknak a küzdelmei állnak, akik – mint a címből is kiderül – a dinasztikus harcok veszteseiként aposztrofálhatók. Esetükben is igaznak bizonyul az a Napóleonnak tulajdonított mondás, hogy „a történelmet mindig a győztesek írják”. Ugyanis a Rurik-dinasztia korai történetét leíró elsődleges forrás, a *Poveszty vremennih let* a megírása idején regnáló kijevi nagyfejedelem, Vlagyimir Monomah és családja tetteit kedvező színben feltüntetve jegyezte le, míg ellenfeleiről alig emlékezett meg, és negatív képet festett róluk.

Vszeszlav dinasztikus öröklés útján 1044 és 1101 között volt Polock fejedelme, de meg akarta szerezni Novgorodot, ezért 1065-ben megtámadta és kirabolta a várost. A három „Jaroszlav fiú” (köztük a kijevi fejedelem, Izjaszlav) 1067 márciusában legyőzte és csellel elfogta, majd Kijevben bebörtönözte Vszeszlavot. A három fivér a következő évben azonban alulmaradt az őket megtámadó kunokkal szemben. Minekutána védelem nélkül hagyták

¹ *Száműzetés, fogság, szabadulás a középkori és kora újkori Európában*. Szerk.: Bárány Attila – Pósn László. Debrecen, Debreceni Egyetem – TKP Lendület „Magyarország a középkori Európában” Kutatócsoport, 2021. 239 p.

Kijevet – a kunok el is kezdték fosztogatni a várost –, az 1068 szeptemberében kitört felkelés alatt kiszabadították Polock urát, sőt mivelhogy Vszeszlav volt a dinasztia egyetlen tagja (I. Vlagyimir leszármazottja volt), aki a városban tartózkodott, Kijev nagyfejedelmévé is emelték. Hét hónap múlva a visszatérő Izjaszlav elkergette Vszeszlavot, sőt még Polockból is elűzte. 1072-ben viszont Vszeszlav visszaszerezte fejedelemségét, mert a kijevi „triumvirátus” az egymás elleni küzdelemmel volt elfoglalva. Vszeszlav mindig talpra állt, az előzetésekből visszatért, és igen komoly ellenfélnek bizonyult a kijevi fejedelmek számára. Font Márta értékelése szerint vesztesnek abban a tekintetben nevezhető, hogy a polocki ág teljesen kiszorult a kijevi fejedelmi hatalomból, ugyanakkor hozzáteszi, hogy ilyen törekvéseik nem is voltak, és a Kijevtől való függetlenségüket generációkon keresztül megőrizték.

A másik, sokkal inkább vesztesnek tartható személy, Ivan Berladnyik Jaroszlav idejekorán elhunyt fiának, Vlagyimirnak volt a leszármazottja. Miután nagybátyja, Vlagyimirko Volodarevics, Halics fejedelme elűzte Peremislből (ma Przemyśl), a következő évben, míg a fejedelem távol volt, maguk a halicsiak hívták meg Ivant. Többhetes küzdelem vette kezdetét, aminek eredményeként Ivan Kijevbe menekült Vszevolodhoz. Később Jurij Dolgorukij fogságába esett, ahonnan megszökött, és 1158-ban kun hadak segítségével elkezdte támadni a halicsi terület déli részét. Az új fejedelem, Jaroszlav a támadást visszaverte, és Ivan ismét Kijevbe, majd onnan Bizáncba menekült, ahol 1162-ben meg is halt. Ő mint „knyazizgoj” ténylegesen vesztese volt a dinasztikus harcoknak, mert nem sikerült megszereznie apai örökségét és „fejedelmi egzisztenciát” teremtenie.

A második tanulmányban Hunyadi Zsolt a hitetlenek fogságába került templomos és johannita lovagok sorsát mutatja be. A lovagrendek létrejöttének rövid vázolásán után a keresztes hadjáratok során elszenvedett emberveszteségekre, a kivégzésekre és a fogságba esésekre tér át. A kivégzéseknek pszichikai célja volt, amire a szerző az Akkó ostrománál kivégzett több mint kétezer muszlim foglyot hozza fel példának. Miután 1105-ben megjelent a váltságdíj fogalma „a muszlimok és keresztények közötti viaskodásban”, az értékeesebb foglyokat ki lehetett váltani, így nem a biztos halál várt rájuk. Voltak értékes foglyok, akiket nem tudtak idejében kiváltani, és így fogságban haltak meg (például Odo de St. Amand és Armand of Périgueux templomos nagymesterek). Általában azonban sikerült kiváltani a fontos személyeket, sőt ebből a célból nagylelkű támogatók is segítettek a lovagrendeknek. A sikeres kiszabadítástörténetre példa a johannita Roger Stanegrave, aki 34 évig raboskodott, vagy Renaud de Dampierre, akit 30 év fogság után szabadítottak ki. A szerző kiemeli, hogy a foglyok kiszabadítása presztízskérdést jelentett a lovagrendeknek, illetve azt, hogy egy elfogott magas rangú elöljáró vagy maga a nagymester komoly fegyver lehetett a hitetlenek számára; ugyanakkor arra is utal, hogy a váltságdíj megfizetését a keresztény hívek adományából Európa nem nézte jó szemmel.

A kötet messze leghosszabb tanulmányában Bárány Attila Oroszlánszívű Richárd fogságba esését írja le igen részletes alaposítással. Az írást Akkó 1191-es bevételével kezdi, majd megismerteti az olvasót az ostromot követő napok feszültségeivel, az angol király és a többi uralkodó (Fülöp Ágost, VI. Henrik, V. Lipót és Montferrati Konrád) közti egyre élesebb konfliktusokkal. Az ellentétek befolyásolták Richárd hazautójának megtervezését is. Bárány Attila véleménye szerint ugyanis Oroszlánszívű Richárd jó okkal nem a megszokott útvonalon haladt Brindisibe vagy Messinába, hanem Korfun kötött ki, aminek nemcsak egy, több forrásban is említett vihar lehetett az oka, hanem sokkal inkább az ellenfeleit akarta elkerülni, és áluhát öltve Németföldön keresztül biztonságban hazajutni. A titokzatos utazó híre azonban elterjedt, így Lipót fülébe is eljutott, és végül a herceg embereinek 1192. december 21-én Bécs külvárosában sikerült elfogniuk Richárdot.

A szerző a kortárs kútfők felhasználásával részletesen bemutatja a Bécsig vezető hosszú utat, érzékeltetve, hogy a nagy menekülés során a napi 80, vagy akár 85 kilométer megtétele mennyire megterhelő lehetett. Richárdot – Krisztus katonájaként, illetve mint a Szentföldről még nem hazatért angol uralkodót – jogtalanul ejtették fogságba, mert Ausztria és a Német-római Birodalom nem álltak hadiállapotban Angliával. Mindenesetre a király úgy vélte, hogy pár hét fogság után kiváltják, így nem csüggedt. VI. Henrik Richárdot előbb hadifogolynak nevezte, majd februárban, a francia királynak írt levelében egyenesen árulónak bélyegezte – azt állítva, hogy ő ölette meg Montferrati Konrádot –, ezzel szolgáltatva ürügyet a fogságban tartására. Tavasszal a speyeri tárgyalások alatt a gyűlés jó része Richárd oldalára állt, és maga a császár is egyre inkább – most már ahelyett, hogy fogságban tartsa vagy tovább adja a francia királynak – csak meg akart szabadulni „az értékes, de kellemetlen tehertől”, továbbá békét akart, hogy a szicíliai hadjárattal foglalkozhasson. A pálfordulás a Stauf-udvarban munkálkodó angol megbízottaknak is köszönhető.

Az 1193. március 25-i kiadatási szerződés megkötése után, áprilistól Richárdot Triefels várában tartották fogságban, míg a kiadatási pontokat nem szentesítették, és – legfőképp – a váltságdíjat nem kezdték el folyósítani. Ott-tartózkodása során, amely Henrik és Fülöp egyezkedése folytán elhúzódott, a király sokkal ridegebb körülményeket tapasztalt, mint Lipót várában. Itt már a korábban sohasem csüggedő Richárd is egyre jobban elkeseredett, mondván, a hitetlenek kezén sem lenne rosszabb sorsa. III. Celesztin kiközösítéssel fenyegette Henriket és Fülöpöt, minekutána engednie kellett a császárnak, április 19-től már a hagenai udvarban töltötte fogságát Anglia királya. Az itteni tárgyalások után visszatért Triefelsbe, majd május végén a császár wormsi udvarában tartózkodott.

A francia király normandiai terjeszkedését Henrik sem nézte jó szemmel, és végül június végén Wormsban megszületett a szerződés a király kiadásáról Angliába, többek közt 150 ezer márka ellenében, majd július 9-én Mantes-ban Fülöppel is békét kötött Richárd. Ezután már könnyedebb és szabadabb volt a fogsága, igazi „libera custodia” volt, mivel saját udvartartása volt, ahol a kancellár is több időt töltött, mint Angliában, és ahol felkereshették a királyt a hazai ügyek intézésével. Az év végén elkezdték folyósítani a váltságdíjat, és 1194. február 5-én ténylegesen visszakapta szabadságát Anglia királya. Félve Fülöp mesterkedéseitől, hosszabb úton indult haza, és március 13-án lépett királysága területére. Elmondható, hogy a fogságból ő került ki – Bárány Attila szavaival élve – „erkölcsi győztesként”, de Anglia érezte meg a fogság igazi súlyát, mivel gazdaságilag megroppant.

A negyedik tanulmányban Pósn László egy ritka esetet mutat be, amikor egy uralkodónak sikerült fogságából megszöknie. 1361. március 21-én Kęstutis litván fejedelem a Német Lovagrend fogságába esett. Pár hónap raboskodás után megszökött a marienburgi vár legjobban őrzött részéből, az úgynevezett Magasvárból – a szerző a szökés időpontjaként Árpád-házi Szent Erzsébet napját, november 18-át valószínűsíti –, de Litvániába érkezése után szinte azonnal betört Poroszországba, ahol ismét a lovagrend fogságába került. Innen is sikerült megszöknie, ráadásul rögtön fogságba esésének első éjszakáján, feltehetőleg az ünneplő lovagok „megcsappant figyelme” miatt. A fejedelem története azért is érdekes, mert nem csupán egy, de két alkalommal is megszökött. A szökések történetét olvashatjuk az írásban, főleg Wigand von Marburg és Johann von Posilge kortárs krónikái alapján.

Veszprémy László tanulmányának fő kérdése, hogy mi történt a nikápolyi csatavesztést követően az oszmán fogságba esett magyarokkal és nyugatiakkal (főként a burgundokkal), és hogy a magyarok miért nem tértek vissza a csatát követő évtizedekben. A nikápolyi csata után csak nagyon keveseknek adatott meg, hogy kiváltsák őket a fogságból, legfőképp azért, mert a szultán elrendelte a foglyok túlnyomó részének kivégzését. Az életben hagyot-

tak számát a különböző források kétszáz és háromezer közé teszik. Általánosságban elmondható, hogy a legelőkelőbbeknek volt a legnagyobb esélyük a túlélésre, mivel ők abban reménykedhettek, hogy jelentős váltságdíj fejében szabadon engedik őket. A tanulmány szerzője közel két tucatra teszi az előkelő foglyok számát. A foglyok kiváltásában a legnagyobb reményt a burgund herceg, II. (Merész) Fülöp jelentette, akinek fia, a trónörökös is oszmán kézre került. A herceg kezességet vállalt Francesco II. Gattilusiónál az oszmán fogságba esett magyar nádorért, Ilsvai Leustákért és kísérete tagjaiért, akiknek elengedéséért a szultán ötvenezer aranyforintot kért. A burgund trónörökösért és kíséretéért Bajezid kétszázezer dukátban állapította meg a váltságdíjat. Az összeg felének kifizetését Luxemburgi Zsigmond vállalta, azonban nem rendelkezett a szükséges anyagi háttérrel. Dino Rapoldi luccai bankár Merész Fülöp nevében átvette a Velencétől a mindenkori magyar királynak járó évi 7000 arany követelését, aminek fejében Zsigmond nevében átadta a százezer dukátot a hercegnek. Ez az ügylet azonban a későbbiekben problémákat okozott a kifizetések során, mindenekelőtt a velenceiekkel (akikkel csak 1424-re rendeződött az ügy), ráadásul Zsigmond – ugyan nem kimondott, de a források tükrében valószínűsíthető – szándéka, hogy a nádort kiváltásáért, kudarcba fulladt.

A következő tanulmányban E. Kovács Péter a velencei háborúban (1411–1412) fogságba esett személyeket sorolja fel. A szöveg középpontjában a velencei rabságba került magyarok állnak, de adatokat kapunk a Velence oldalán harcoló magyarok fogságba eséséről, sőt még négy, a szabadulás érdekében Velencében megkeresztelkedett oszmán foglyóról is. A bemutatott számos példából megismerhetjük a váltságdíjak mértékét, a fogság idejét, és betekintést nyerünk a sanyarú börtönlétbe, valamint a kínzásokba is. Mint a szerző írja: „volt ott csiga, pucéron sanyargatás”. Igen érdekes a velencei fogságba esett Felsőgyőrödi Pobor István története. Ízig-vérig regényes szabadulását, amit közel hat évvel később az egykori rab mesélt el, nagyon jól bemutatja E. Kovács Péter, ugyanakkor megkérdőjelezi az elbeszélés hitelességét is. Ki is emeli az olvasónak: „Ne higgyük el teljesen az életben maradt foglyok elbeszélését.” Írása során tizennégy következtetést von le, mindegyiket konkrét példák, adatok alapján. Az egész tanulmányt átszövi Víg László *A börtön ablakába soha nem süt be a nap* dalszövegének egy-egy sorával.

Árvai Tünde a Garai család tagjainak eseteit mutatja be. Elsőként az egykori nádor, Garai Miklós fia, János három fogságba esésének körülményeit ismerhetjük meg. Először 1386-ban a Diakóvár melletti garai csatában esett fogságba. Másodszor Zsigmond király Visegrádról való szabadon bocsátásának volt záloga 1401-ben, miután nagybátyja őt és saját fiát jelölte ki a király és a magyar főurak közti szerződés megkötéséig felajánlott túszként. Harmadik fogsága 1415-ben következett be Spalatóban, és miután kiváltották Hervoja fogságából, több forrás tanúsága szerint – a rabsága idején tett fogadalmához híven – felkereste a bátaí kegyhelyet. A sors azonban ezt követően sem volt kegyes hozzá, mert saját felesége, Mazóviai Hedvig mérgezte meg, miután János egyik rokonával viszonyt folytatott. Hedvig a házasságtörés és gyilkosság vétke mellett még a kerítés bűnét is magán viselte, miután saját, már eljegyzett lányát kiszolgáltatta egy németnek. Mindezen bűneiért örökös fogságra ítélték. János testvérének, Miklósnak a fia (nem az, akivel Zsigmondot kiváltották Visegrádon), Garai László két ízben került fogságba a zűrzavaros időkben, amikor az országot a belviszályok és széthúzások jellemezték. Mindkét esetben meghívásra ment a leendő bebörtönző fél udvarába, ahol bilincsbe verték. 1440 júniusában Budán Ulászló ejtette fogságba, ahonnan pár nappal később szabadult, majd a következő év elején, a bátaszéki csatavesztés után III. Frigyes fogságába esett, ahonnan viszont csak 1445 tavaszán szabadult „ideiglenesen”.

Időben nagyon nem távolodtunk el az előző írástól Novák Ádám tanulmányában, aki V. László gyámságának időszakából mutat be hungarikákat. A tanulmány célja az ismeretek rendezése, illetve forrásközlés volt, valamint hogy betekintést nyújtson a Debreceni Egyetemen működő *Magyarország a középkori Európában Kutatócsoport* munkájába. A munkálatokban kiemelt szerepet kap a külföldön őrzött magyar vonatkozású források feltárása, kiadása, továbbá az, hogy ezen értékes hungarikák a forrásadatbázisban (*Memoria Hungariae*) bárki számára kutathatóvá váljanak. A tanulmányban a szerző két szerződés oklevélét és pecsétjeit ismerteti, melyek rekordjai a képmelléklettel együtt az említett (online) adatbázisban megtalálhatóak. A sikertelen 1445. áprilisi pesti országgyűlés után az 1446. júniusi pesti országgyűlés Hunyadi Jánost kormányzónak választotta, aki az év végén III. Frigyes ellen vonult. Mivel a harcok nem vezettek semmilyen eredményre, és a feleknek egyéb irányú terveik, kötelezettségeik voltak, 1446-ban Radkersburgban fegyverszünetet kötöttek. Az eredeti oklevél és a mikrofilmfelvétel lelőhelyének ismertetése után a szerző leírja a megerősítők (a távol lévő Hunyadi Jánost képviselő két főpap és hat főúr) pecsétjeit, minden esetben a pecsét tulajdonosának rövid életrajzával.

A másik bemutatott szerződés 1452. március 5-én jött létre. A magyar rendek végig, de különösen I. Ulászló halála után követelték, hogy szűnjön meg Frigyes gyámsága V. László felett, és V. László egyedül uralkodjon. Ezt célozták azok a tárgyalások, amelyek a Hunyadi vezette küldöttség és az osztrák rendek között folytak 1452 elején Bécsben. Március 5-én a rendek szövetséget kötöttek. Az azt rögzítő sokpecsétes oklevél első 24 magyar vonatkozású pecsétjét és a pecsétet birtokló személy rövid életrajzát ismerteti Novák Ádám, hasonlóan, mint az előző oklevél esetében.

Györkös Attila esettanulmányában I. Ferenc francia király spanyol fogságát mutatja be. Az 1525. február végén, a paviai csatában fogságba esett Ferencet augusztus közepétől Madridban tartották fogva, ahol az addigi, „királyhoz méltó” fogságát egy sokkal szigorúbb váltotta fel, ami betegségéhez is vezetett. Ennek következtében – illetve a távollétében a régensi feladatokat ellátó édesanyja leveleinek köszönhetően – az év végén kijelentette, hogy a rá és hazájára nézve kedvezőtlen szerződést elfogadja, amit 1526. január 14-én alá is írtak (Ferenc szabadulása fejében garanciaként két fiát túszként felajánlotta Károlynak). A szerző emellett is érvel, hogy 1526-ban nem volt francia-török szövetség. Fennmaradt ugyanis az év elején egy Szulejmántól kapott válaszlevél, amelyben a szultán segítséget ígért Ferencnek. Az eredeti levél hiányában azonban nem tudni annak célját, és a szerző azt valószínűsíti, hogy a régensnőnek a fia szabadulása érdekében minden uralkodóhoz elküldött segélykérő levelére érkezett a válasz. Azért sem tételezhető fel szövetség a két állam közt, mert maga Ferenc röviddel szabadulása után egy erősen keresztény szellemiségű és Krisztusra utaló levelet írt a szultánnak, melyben közölte, hogy „épségben érkezünk vissza országunkba (...) nincs mit kívánnunk mástól annak oltalmára és fenntartására”. A szerző írása végén a nemzetközi helyzetet elemezve arra a következtetésre jut – szemben azzal a véleményvel, mely szerint „a Mohácsnál aratott török győzelem válasz volt Paviára” (Garrett Mattingly) –, hogy „Mohács nem Pavia következménye volt, de nem is a cognaci ligáé”, amely a madridi béke hatályon kívül helyezése és V. Károly itáliai hatalmának megtörése érdekében 1526. május 22-én jött létre. Habsburg-ellenes akcióban az év során Franciaország nem vett részt.

Tózsza-Rigó Attila V. Károly császár életének utolsó másfél évével, önkéntes fogságával, legfőképp az ahhoz vezető úttal és a visszavonulás számos összefüggő előzményével (a monarchia universalis eszme, pénzügyi problémák a háborúk miatt, a spanyol fizetőeszközök devalválódása az Újvilágból beáramló nemesfémek miatt) ismerteti meg az olvasót.

A háttér felvázolása után a szerző az 1557 februárjában kezdetét vevő „fogságra” való lelki felkészülés bemutatására tér át. Károlynak rendelkeznie kellett az örökségéről. 1550. májusban, Augsburgban megkezdődtek a Habsburg-családi tárgyalások. Károly a belső ellentétek miatt a két Habsburg-ág képviselőinek váltott trónra jutását vetette fel, és öccse, Ferdinánd ezt elfogadva azt szorgalmazta, hogy majd Fülöppel egy időben saját fiát, Miksát is koronázzák római királlyá. Ez a kitétel és az 1555-ös augsburgi birodalmi gyűlés rendelkezései – melyeket Károly maga elutasított – voltak az utolsó cseppek a pohárban, és átadta öccsének a császári hatalmat. Az írásban sokkal inkább az előzményeket, okokat és a lemondást közvetlenül kiváltó eseményeket ismerhetjük meg, a későbbi időszakról – nyilván a kevés rendelkezésre álló forrás miatt is – kevésbé részletes képet kapunk.

A következő tanulmányban Hiller István a magyar főrendi Illésházy István életútját mutatja be, valamint azt, hogy Trencsén vármegye főispánja és az ország majdnem leggazdagabb embere miért kényszerült emigrációba, és mint emigráns hogyan kezdte meg sohasem vágyott politikai karrierjét. A törökkel folytatott harcok során kiürült kincstárt az udvar a tehetősek birtokaival kívánta feltölteni, aminek többek közt Illésházy is áldozatául esett, akit fej- és jószágvesztésre ítélték. Illésházynak azonban idejében sikerült Lengyelországba szöknie. Emigrációja alatt kezdett politizálni, hogy hazatérhessen és javait visszaszerezhesse. Hamarosan a Bocskai-szabadságharc egyik kulcsfigurája lett: az erdélyi fejedelmet képviselte 1606-ban mind a bécsi, mind a zsitvatoroki béke tárgyalásakor. A Magyar Királyság nádoraként legfontosabb politikai sikere, „politikai öröksége” a kétkamarás magyar országgyűlés 1608-as létrejötte volt, aminek eredményeként évszázadokra rendeződött az uralkodóház és a magyar rendek kapcsolata.

A záró tanulmányban Bozzay Réka a holland aranykor idején mutatja be a hadifogságot. Mint a kötetben több szerző is kiemelte, a középkorban a foglyok felett nem az állam rendelkezett, hanem a katonák és a zsoldosok. A kora újkor küszöbét átlépve, a 16. századtól az államok felelősséget kezdtek vállalni a foglyokért, jobb körülményeket és bizonyos jogokat biztosítva. A munka ismerteti a 16–17. századi filozófusoknak az etikus és jogos háború fogalmáról való elmélkedéseit és gondolatait, melyek közös pontja, hogy „a háborút a béke fenntartásának eszközeként tekintették”. Ez a teoretikus felfogás ugyancsak sugalmazta, hogy mérsékletet kell tanúsítani a foglyok iránt. Ennek gyakorlati megvalósulásával találkozunk a németalföldi szabadságharc alatt, az 1600-as newwoorti csatát követő 1602-es megállapodástól kezdődően, melyben megegyeztek a hadifoglyokról (többek közt a váltásdíjról és arról, hogy annak kifizetése után 48 órán belül szabadon kell engedni a foglyot).

A kötet – címéből is jól látható – célja, hogy betekintést nyújtson a száműzetések és főleg a fogságba esések legkülönfélébb eseteibe a középkor és a kora újkor idején, legyen a fogoly erőszakkal rabláncra vert személy vagy zálogként felajánlott tús, vagy akár önkéntes fogságba vonuló, mint a német-római császár, V. Károly. A kötetben szereplő tizenkét, egymást kronologikus rendben követő tanulmányban nyomon követhetjük a szabadulás módját, továbbá az azt elősegítő váltásdíjnak a kialakulását és átalakulását is.

*Visegrádi Renáta**

* A szerző az ELKH–DE Középkori Magyarország és Közép-Európa Hadtörténete Kutatócsoport tudományos segédmunkatársa és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának hallgatója.

Nagy Lajos a *Secretum Secretorum* 1360 körül készített kódexének frontispiciumán. Oxford, Hertford College Library MS D 2. f. 1r.
© Principal, Fellows and Scholars of Hertford College, Oxford.

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáma: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2023. évi évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Debreceni Egyetem
Tématerületi Kiválósági Program (TKP2020-IKA-04)
Magyarország a középkori Európában című projekt
és A Magyar Királyság uralkodóházai (1000–1526) című,
K_22/143424 számú, NKFIH Alapból működő
„OTKA” kutatási témapályázat támogatja.

